

Afyon İli sığır besi işletmelerinde fiyat ve ağırlık marjlarının işletme geliri üzerine etkisi

Hasan ÇİÇEK¹, Engin SAKARYA²

¹ Afyon Kocatepe Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Hayvancılık İşletme Ekonomisi Anabilim Dalı, Afyon; ²Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Hayvancılık İşletme Ekonomisi Anabilim Dalı, Ankara.

Özet: Bu araştırma, Afyon İli sığır besi işletmelerinin asıl faaliyet gelirlerinde oluşan fiyat ve ağırlık marjlarının oranlarını ölçmekle ilgili olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın materyalini, tabakalı örnekleme yöntemi ile seçilen 60 adet işletmenin 1999, 2000 ve 2001 faaliyet yıllarına ait anket yoluyla sağlanan verileri oluşturmuştur. İşletmelerden 1-20 baş hayvana sahip olanlar küçük; 21-45 baş hayvana sahip olanlar orta; 45 baş ve üzeri hayvana sahip olanlar ise büyük ölçekli olarak değerlendirilmiştir. Araştırmada üretim sürecinde sağlanan canlı ağırlık artışından doğan gelirin toplam gelir içerisindeki payı küçük, orta, büyük ve tüm işletmelerde sırasıyla ortalama yüzde 91.11; 87.99; 86.49 ve 88.12 olarak tespit edilmiştir. Besi sığırı alış ve satış fiyatları arasındaki farktan kaynaklanan gelirin toplam gelir içerisindeki payı ise yine sırasıyla ortalama yüzde 8.89; 12.01; 13.51 ve 11.88 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak; araştırmaya dahil edilen işletmelerde elde edilen gelirin önemli bir bölümünün canlı ağırlık artışından sağlandığı ve büyük ölçekli işletmelerin özellikle hammadde tedariki ve ürün pazarlama aşamasında mahalli pazarlara bağımlılığın az olması ve yüksek pazarlık gücü nedeniyle diğer işletme gruplarına göre daha başarılı bir performans gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Canlı ağırlık artışı, fiyat ve ağırlık marjı, gelir, sığır besisi

The impact of price and weight margins on the income of cattle fattening enterprises in Afyon province

Summary: This research was carried out to calculate contributions of price and weight margins in enterprise incomes of cattle fattening enterprises in Afyon province, and to evaluate the impact of the size of cattle fattening enterprises. The data used in the study was obtained with an interview survey from randomly selected 60 enterprises in the years of 1999, 2000 and 2001. The enterprises were grouped into three categories, namely small scale (1-20 heads), medium scale (21-45 heads) and large scale (>45 heads). In this study, the proportion of the income resulting from live-weight gain in the total income of the small, medium, large scale and all enterprises were determined to be 91.11; 87.99; 86.49 and 88.12 percent, respectively. The proportion of the income resulting from difference between the purchase and the sale prices of cattle in the total income in the above groups of enterprises was calculated to be 8.89; 12.01; 13.51 and 11.88 percent, respectively. The study concluded that, an important part of income was obtained from live-weight gain in enterprises, and large scale enterprises are more successful, because of their less dependency on local markets and high bargaining power during purchasing raw material and marketing their products.

Key words: Cattle fattening, income, live-weight gain, price and weight margin.

Giriş

Tüm işletmelerde olduğu gibi besi işletmelerinde de asıl amaç kar elde etmektir. Buna bağlı olarak, belli bir sermaye yatırılarak üretim yapan bu işletmelerde net bir gelir sağlama çabası bulunmaktadır. Bu hedefteki bir işletme ya belirli bir geliri en düşük masrafla sağlama veya belirli bir masrafla en yüksek geliri elde etme gayretini içerisinde olmalıdır(8, 13).

Sığır besiciliğinde geliri etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunlar arasında; pazar tercihi(direkt, borsa yoluyla vs.), besi sonu canlı ağırlık, karkas randımanı, karkasın pazarlanma biçimi(karkas kg ya da ürün ve kalite derecelendirme yöntemine göre) ve yan ürünler(hayvan gübresi, kan, deri gibi) sayılabilir(5, 12).

Ancak elde edilen toplam veya hayvan başına gelir, temelde iki unsurdan etkilenmektedir. Bunlardan ilki besiyeye alınan hayvanların alış ve satış fiyatları arasındaki farktan doğan geliri ifade eden “fiyat marjı”; ikincisi ise besiyeye alınan hayvanların besi boyunca elde ettikleri canlı ağırlık artışlarından doğan geliri ifade eden “ağırlık marjı”dır.

İşletmelerde gayri safi hasılanın artırılmasında elde edilen ağırlık kazancı tek başına yeterli olmayıp, bunun yanında fiyat marjının da yükseltilmesi gerekmektedir. Besi işletmelerinde ağırlık marjından sağlanan gelir, genelde besiyeye alınan hayvanların yaşı ile ters orantılı, fiyat marjından elde edilen gelir ise doğru orantılı olarak değişmektedir(11, 16).

Bununla birlikte ağırlık marjından elde edilen gelirin fazla olmasını, besiye alınan hayvanların kültür ırkı ve melezi olmasının yanı sıra, bakım ve beslemenin de iyi yapılması olumlu yönde etkileyebilir. Fiyat marjının ise beklenenden daha düşük çıkmasında; besi materyalinin daha pahalıya tedarik edilmesi ya da besi sonunda hayvanların piyasa fiyatından düşük bir fiyatla pazarlanması etkili olabilmektedir(7, 15).

Sığır besiciliğinin yoğun olarak yapıldığı Afyon İli, coğrafi açıdan da bir çok karayolunun kesiştiği önemli bir ticaret merkezi konumundadır. İl genelinde faaliyet gösteren özel sektöre ait kombinalar, işletmelerin hayvan pazarlamasında önemli bir alım gücüne sahiptir. Bu durum, örgütsüz ve dolayısıyla fiyat oluşumunda hiçbir güce sahip olmayan üreticileri kombinaların ödediği fiyatı kabul etmek zorunda bırakmaktadır. Üretimde artan girdi fiyatlarına paralel olarak satış fiyatlarının aynı ölçüde artmaması üreticiyi zor durumda bırakmakta, işletmelerde karlılık ve verimliliği olumsuz yönde etkilemektedir(2, 9, 10).

Afyon İli; hem bölge olarak, hem de elde edilecek bulguların mevcut ekonomik konjonktürde piyasada teşekkül eden fiyatlar neticesinde güncellenmesi bakımından araştırmanın orijinalliğine önem katmaktadır.

Bu çerçevede yapılan bu araştırmanın amacı, işletmelerdeki asıl faaliyet gelirinde oluşan ağırlık ve fiyat marjlarının oransal dağılımını tespit etmek; bunun sonucunda elde edilen bulguları işletme ölçekleri itibariyle karşılaştırmaktır.

Materyal ve Metot

Araştırmanın materyalini, Afyon İli Merkez, Şuhut ve Bolvadin İlçeleri ile bağlı köylerinde faaliyet gösteren sığır besi işletmelerinin 1999, 2000 ve 2001 yıllarına ait anket yoluyla sağlanan verileri oluşturmuştur.

Tarım İl Müdürlüğü'nün katkılarıyla belirlenen bu araştırma merkezlerinde toplam 60 işletmeyle yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve işletmeler tabakalı örnekleme yöntemiyle (3), küçük (1-20 baş), orta (21-45 baş) ve büyük (46 ve üzeri baş) ölçekli olarak belirlenmiştir.

Fiyat ve ağırlık marjlarının, elde edilen gelir üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla; işletmelerde besi süresi sonunda 1 adet sığırın ortalama satış fiyatı, 1 kg canlı ağırlığın alış ve satış fiyatları arasındaki fark ve besi boyunca sığır başına elde edilen ortalama canlı ağırlık artışı hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıdaki formül yardımıyla değerlendirmeye tabi tutulmuştur(11).

$$G = Ab \times (Fs - Fb) + Fs \times (As - Ab)$$

Bu formülde;

G : Besi sonunda 1 adet sığırın satışından elde edilen ortalama geliri (TL),

Ab : Besi başında 1 adet sığırın ortalama canlı ağırlığını (kg),

As : Besi sonunda 1 adet sığırın ortalama canlı ağırlığını (kg),

Fb : Besiye alınan sığırın 1 kg canlı ağırlığı için ödenen ortalama alım fiyatını (TL),

Fs : Besi sonunda sığırın 1 kg canlı ağırlığının ortalama satış fiyatını (TL) ifade etmektedir.

Araştırmanın yapıldığı yıllarda yaşanan ekonomik krizden dolayı oluşan enflasyonun fiyatlar üzerindeki etkisini ortadan kaldırmak amacıyla; besi hayvanı kg alış ve satış değerleri, Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE) aylık enflasyon oranlarına göre hesaplanan sabit katsayılarla çarpılarak düzenlenmiştir.

Bulgular

Yapılan anket çalışması neticesinde araştırmaya dahil edilen sığır besi işletmelerinde tespit edilen besi başı ve sonu ortalama canlı ağırlıkları, besi başı 1 kg canlı ağırlık alış ve besi sonu 1 kg canlı ağırlık satış fiyatları verilerinden yararlanılarak belirlenen yöntem çerçevesinde hesaplanan fiyat ve ağırlık marjlarına ait bulgular işletme ölçekleri ve yıllar itibariyle Tablo 1'de sunulmuştur.

Tabloda görüldüğü gibi araştırma kapsamına alınan işletmelerde fiyat marjının aldığı en yüksek değer ortalama yüzde 13.68 ile büyük ölçekli işletmelerde tespit edilmiş, onu da ortalama yüzde 12.01 ve 8.89 ile orta ve küçük ölçekli işletmeler izlemiştir. Tüm işletmelerde ise bu oran ortalama yüzde 11.63 olarak gerçekleşmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Genel olarak besi hayvanı alış ve satış fiyatlarına bakıldığında, büyük ölçekli işletmelerin diğer gruplara nazaran düşük fiyatlarla alıp yüksek fiyatlarla satış yaptığını ortaya koymaktadır. Bunu, büyük ölçekli işletmelerin, hammadde tedariki ve ürün pazarlamasında diğer işletme gruplarına göre daha yüksek bir pazarlık gücüne sahip olmalarıyla açıklamak mümkündür.

Küçük ölçekli işletmeler hayvan başına en düşük canlı ağırlık artışına sahip olmalarına rağmen ağırlık marjında diğer gruplara göre daha yüksek değerler almıştır. Bu durum, bu işletmelerde fiyat marjının düşük çıkmasıyla açıklanabilir.

Araştırmaya dahil edilen işletmelerin tamamı incelendiğinde, özellikle fiyat marjının oransal değerinin ağırlık marjına göre nispeten düşük bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni araştırmanın yapıldığı yıllarda Türkiye'de ortaya çıkan ve tüm reel sektörleri etkilediği gibi hayvancılık sektörünü de etkileyen ekonomik krizdir.

2001 yılında giderek derinleşen ekonomik kriz neticesinde yükselen yem fiyatları karşısında kırmızı et fiyat-

Tablo 1. İşletme ölçekleri ve yıllar itibariyle fiyat ve ağırlık marjları
Table 1. Price and weight margins according to scale of enterprises and years

İşletme ölçekleri	Yıllar	Ab (kg)	As (kg)	Fb (TL/kg)	Fs (TL/kg)	Fiyat marjı		Ağırlık marjı		G (TL)
						(TL)	(%)	(TL)	(%)	
Küçük ölçekli işletmeler	1999	238.39	451.33	3 532 171	3 978 814	106 475 225	11.16	847 248 653	88.84	953 723 878
	2000	225.11	454.44	2 630 433	2 978 519	78 357 639	10.29	683 063 762	89.71	761 421 402
	2001	229.94	442.06	2 016 446	2 124 217	24 780 864	5.21	450 588 910	94.79	475 369 774
	ortalama	231.08	449.25					8.89		91.11
Orta ölçekli işletmeler	1999	218.28	472.16	3 208 335	4 230 447	223 106 607	17.20	1 074 025 884	82.80	1 297 132 492
	2000	219.28	466.20	2 566 409	2 929 574	79 634 821	9.92	723 370 412	90.08	803 005 233
	2001	222.60	454.88	1 984 081	2 210 153	50 323 627	8.93	513 374 339	91.07	563 697 966
	ortalama	220.05	464.36					12.01		87.99
Büyük ölçekli işletmeler	1999	210.12	466.12	2 828 387	3 810 731	206 410 121	17.46	975 547 136	82.54	1 181 957 257
	2000	204.89	461.18	2 493 726	3 072 622	118 610 001	13.09	787 482 292	86.91	906 092 294
	2001	203.29	445.14	1 933 352	2 246 452	63 650 099	10.49	543 394 274	89.51	607 044 373
	ortalama	206.08	457.41					13.68		86.32
Tüm işletmeler	1999	222.03	463.98	3 240 994	4 075 037	185 182 567	15.81	985 955 202	84.19	1 171 137 769
	2000	216.78	460.75	2 589 951	2 991 560	87 060 799	10.66	729 850 893	89.34	816 911 692
	2001	218.97	447.95	1 987 409	2 198 862	46 301 863	8.42	503 495 421	91.58	549 797 284
	ortalama	219.25	457.51					11.63		88.37

larının aynı paralellikte artmaması, işletmelerdeki hayvan alış ve satış fiyatları arasında oluşan fiyat marjının çok düşük çıkmasına neden olmuştur. Yani işletmeler hayvan başına elde ettikleri gelirin büyük bir kısmını canlı ağırlık artışından sağlamışlardır.

Daha önce yapılmış bazı çalışmalarda, Sakarya ve Günlü(15), 1. ve 2. besi gruplarına göre sırasıyla fiyat marjını yüzde 19.19 ve 24.25, ağırlık marjını da yüzde 80.81 ve 75.75 olarak; Kabukçu(11), fiyat marjını yüzde 46.19 ve 50.79 arası, ağırlık marjını ise yüzde 49.21 ve 54.43 arası oranlarda tespit etmişlerdir. Cevger ve ark.(7) ise, yapmış oldukları bir çalışmada fiyat marjını yüzde 18.71; ağırlık marjını da yüzde 81.29 olarak bildirmişlerdir. Arpacık ve ark (4) yapmış oldukları bir besi çalışmasında elde edilen bulgulardan fiyat marjının yüzde 11,3; ağırlık marjının da yüzde 88,7 olarak gerçekleştiği anlaşılmıştır. Riggs ve ark.(14)'nın gerçekleştirdiği çalışmada ise fiyat ve ağırlık marjlarının sırasıyla yüzde 17,16 ve 82,84 olduğu belirlenmiştir.

Üretici gelirleri piyasa fiyatlarıyla doğrudan ilgilidir. Her ne kadar Türkiye'de kasaplık hayvan ve kırmızı et fiyatlarının serbest piyasa ekonomisi kuralları içinde oluştuğu söylene de, kırsal alandaki üretim kesiminde kasaplık hayvan fiyatları çoğunlukla az sayıda alıcı ve

çok sayıda satıcının bulunduğu oligopson bir piyasada oluşmaktadır(1).

Böyle bir piyasa modelinde üretici satış fiyatlarını etkileyemeyeceğine göre yapılması gereken en rasyonel davranış, işletmede oluşan maliyetlerin minimizasyonuna gidilmesidir. Bu da işletmecilik fonksiyonlarının tam anlamıyla yerine getirilmesi ile mümkündür(5).

Sonuç olarak; araştırma kapsamına alınan sığır besi işletmelerinde elde edilen gelirin önemli bir bölümünün canlı ağırlık artışından sağlandığı ve çok az bir oranda alış ve satış fiyatları arasındaki farkın gelire yansıdığı görülmüştür. İl genelinde oluşan oligopson piyasa modeli, üretici gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü üreticilerin büyük bir kısmı hayvanlarını İl'de sayıca önemli miktarda bulunan özel sektör kombinalarına pazarlamakta ve bu kombinalar tarafından maliyet-fiyat ilişkisi gözetilmeden belirlenen alım fiyatını kabullenmekten başka çareleri bulunmamaktadır. Yani elde ettikleri gelirden, fiyat marjının oranı çok sınırlı bir düzeyde kalmaktadır.

İşletmelerde oluşan gelirden ağırlık marjının artması işletme içi teknik bir başarının göstergesidir ancak karlılığı etkileyen fiyat faktörü de üretimin, nitelik ve nicelik olarak artırılmasında büyük bir paya sahiptir. Bununla

birlikte satış fiyatından kaynaklanacak geliri artırabilmek için işletme içi maliyetler ne kadar önemli ise iyi çalışan ekonomik bir örgütlenme modeli çerçevesinde üreticinin de emeğinin karşılığını alması bir o kadar önemlidir. Bunun sağlanması üretim-sanayi entegrasyonunun da daha rasyonel bir yapıya kavuşmasına neden olacaktır.

Kaynaklar

1. **Aral S, Canküyer E** (1981): *Türkiye’de Kasaplık Hayvan ve Et Üretimi Sorunları*. Türkiye Yedinci Hayvancılık Kongresi. Anlı Matbaası. Ankara.
2. **Aral S, Günlü A** (1997): *Afyon İli’nin ekonomik gelişmesinde hayvancılık sektörünün önemi*. İktisadi Araştırmalar Vakfı. Seminer. Afyon.
3. **Arkin H, Colton RR** (1956): *İstatistik Metodlar*. Ayyıldız Matbaası (Çeviri: Kendir, S). Ankara, 1968.
4. **Arpacık R, Nazlıgül A, Beyhan Z, Atasoy F** (1994): *Esmer ırk danalarda besi başı ağırlığının besi performansı ve besi ekonomisine etkisi*. Lalahan Hayv Araşt Enst Derg, **34**, 79-89.
5. **Field TG, Taylor RE** (2003): *Beef Production and Management Decisions*. Pearson Education, Inc., Fourth Edition. New Jersey.
6. **Cevger Y** (1999): *Karaman İli kuzu besi işletmelerinde fiyat ve ağırlık marjlarının gelire olan etkileri*. Türk-Koop EKİN Derg, **3**, 84-88.
7. **Cevger Y, Güler H, Sarıözkan S, Çiçek H** (2003): *The effects of initial live weight on technical and economic performance in cattle fattening*. Turk J Vet Anim Sci, **27**, 1167-1171.
8. **Crotty R** (1980): *Cattle, Economics and Development*. Commonwealth Agricultural Bureaux. Printed by Unwin Brothers The Gresham Pres. England.
9. **Çiçek, H.** (2003): *Afyon İli sığır besi işletmelerinde karlılık ve verimlilik analizleri*. Lalahan Hayv Araşt Enst Derg, **43**, 1-13.
10. **STB (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı İl Müdürlüğü)** (2001): *2000 Yılı Afyon İli ekonomik ve ticari durum hakkında rapor*. Afyon.
11. **Kabukçu MA** (1976): *Elazığ İli Şeker Şirketi Besi Bölge Şefliğince Yönetilen Sığır Besi İşletmelerinin Ekonomik Analizi*. Doçentlik Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
12. **Gillespie JR** (2004): *Modern Livestock and Poultry Production*. Delmar Learning, Thompson Learning, Inc. Seventh Edition, USA.
13. **Müftüoğlu MT** (1999): *İşletme İktisadi*. Turhan Kitabevi, 3. Baskı. Ankara.
14. **Riggs WW, Torell R, Bruce B, Kvasnicka B** (1999): *Economics and performance of Northeastern Nevada feeder cattle feedlot phase*. Erişim: [http://www.ag.unr.edu/AB/Extension/Cattleman/Cattleman99/08.pdf]. Erişim Tarihi: 30.04.2002.
15. **Sakarya E, Günlü A** (1996): *Limuzin x Jersey (F1) melezi ve holştayn ırkı tosunlarda optimal besi süresinin tespiti üzerine bir araştırma*. Ankara Üniv Vet Fak Derg, **43**, 113-120.
16. **Snapp RR** (1956): *Beef Cattle*, University of Illinois, John Wiley and Sons Inc., Chapman Hall Ltd., Fourth Edition, London.

Geliş tarihi: 13.01.2005 / Kabul tarihi: 12.04.2005

Yazışma adresi

Yard.Doç.Dr.Hasan Çiçek
Afyon Kocatepe Üniversitesi Veteriner Fakültesi
Hayvancılık İşletme Ekonomisi Anabilim Dalı
ANS Kampüsü Gazlıgöl Yolu - Afyon
e-mail: hascicek@hotmail.com